

Rapport

Satsing på fjellandbruket 2014 – 2016

Foto: Johan Sandberg, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Fylkesmannen i Oppland
Fylkesmannen i Hedmark
Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

Mars 2017

Innhold

1.0	Sammendrag	3
2.0	Innledning	4
3.0	Våre mål og strategier	4
3.1	Fordeling av tildelte midler	5
4.0	Resultat av strategiene	6
4.1	Økt volum og kvalitet i melk- og kjøttproduksjon	7
4.2	Økt kompetanse knyttet til agronomi i de grovfôrbaserte produksjonene	7
4.3	Kompetanse knyttet til økonomi	8
4.4	«Pakker» med bedriftsrådgiving	9
4.5	Styrking av kompetansen i rådgiverapparatet	10
4.6	Styrking av kompetansen i næringa	11
4.7	Møteplasser for næringa	11
5.0	Resultat fellesprosjekter	13
5.1	Optimal produksjon av grovfôr på arealer i fjellområdene	13
5.2	Kostnadseffektive driftsbygninger for storfe som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd	14
5.3	Kvalitetsproduksjon av mandelpotet	14
6.0	Dagens status i fjellandbrukskommunene	15
6.1	Planteproduksjon i fjellandbrukskommunene	15
6.2	Husdyrhold i fjellandbrukskommunene	15
7.0	Konklusjoner	17
8.0	Veien videre	18
9.0	Vedlegg	19
9.1	Foreløpig rapport fellesprosjekter	19
9.2	Rapporter fylkesvise prosjekter	19
9.3	Regnskap for hele satsinga	20

Fylkesmannen vil dele ut midler til fjellandbruk

VINSTRÅ: Fylkesmannen i Oppland vil satse på fjellandbruk og tilbyr penger til å satse.

Fylkesmannen stiller 750.000 kroner til disposisjon for gode prosjekt innen fjellandbruk i 2016. Fylkesmannen ønsker prosjekter for økt verdiskaping i grovfôrbaserte produksjoner i fjellkommunene.

Med fjellkommuner menes alle kommunene i Valdres og kommu-

nene i Nord- og Midt-Gudbrandsdal samt Øyer og Gausdal.

Ulike landbruksrelaterte aktører kan søke. Prosjektene kan inneholde kompetanseutvikling og rådgivningstilbud. Samarbeid og forankring i næringa er viktig. Enkeltforetak i landbruket kan ikke søke og investeringer i driftsbygninger støttes ikke.

Prosjekter som tidligere har fått

støtte under denne ordningen er blant annet «Utmarksbeite – biologisk mangfold og kjøttproduksjon», «Kvalitetsproduksjon av Mandelpotet», «Kvalitet i typiske engar i fjell- og dalbygdene» og «Bedre forproduksjon på høyereliggende engarealer».

Søknadene må inneholde prosjektbeskrivelse, budsjett og finansieringsplan. Fristen er 12. mai.

LANDBRUK: Fylkesmannen i Oppland vil dele ut 750.000 kroner til prosjekter innen fjellandbruk. Arkivfoto

1.0 Sammenheng

Fjellandbrukssatsinga i fylkene Nord- og Sør-Trøndelag, Hedmark og Oppland starta som en treårig satsing våren 2014 med bakgrunn i en bevilgning på 4 millioner i jordbruksavtalen 2013, for å stimulere til positiv utvikling i fjellandbruket.

Målet med satsinga har vært å bidra til lønnsom og økt produksjon av melk og kjøtt basert på egne grovfôrressurser.

Prosjektmidlene har dels vært brukt til satsinger i de forskjellige fylkene og dels til fellessatsinger på utviklings og forskningsprosjekt.

I fjellandbrukssatsinga har det blitt arrangert en rekke fagdager, markdager og samlinger for å bidra til økt kunnskap og mobilisering. Prosjektet har prøvd ut ulike former for rådgiving i erfaringsgrupper, mentorordning og individuell rådgiving der det har vært samarbeid mellom flere rådgivingsaktører.

Satsinga har hatt særlig stort fokus på å stimulere til god agronomi. Dess bedre agronomi dess bedre resultat både for bonden og for miljøet. I tillegg har det vært stort fokus på økonomi, driftsbygninger, klimatiltak, bedriftsledelse m.m. I fellessatsingene har fokuset vært på forskning og utvikling på bedre grasproduksjon i området, bygningsløsninger, dyrevelferd og tiltak for å gi økt kvalitet i mandelpotetproduksjonen.

Det er vanskelig å måle eksakt effekt av prosjektet etter bare tre år, da det vanligvis tar noe tid før tiltak og satsinger har effekt på landbruket, og at en dermed får målbare resultat.

I Nord-Trøndelag mener vi at Fjellandbrukssatsinga kombinert med økte investeringstilskudd til utbygginger i fjellkommunene er mye av årsaka til stor økning i fjøsbygginga. I disse områdene har en også fått økt både melkekuttallet og ammekuttallet mer enn gjennomsnittet for fylket.

I Hedmark har en hatt stort fokus på å styrke fagkompetansen og fagmiljøet. Mange brukere har fått tilbud om bedriftsrådgivingspakker tilpasset eget foretak. Økt fagkompetanse innen ulike fagfelt gjør gårdbrukerne i stand til å ta gode valg og beslutninger.

I Sør-Trøndelag har fjellandbrukssatsinga vært med på å få i gang desentralisert agronomutdanning noe som har vært en stor suksess. Dette er et tilbud som blir videreført i nasjonal satsing.

I Oppland har en i tillegg til en rekke rådgivingstilbud også sett på kvaliteten av eldre eng, hvordan er avlingen der sammenligna med yngre eng og en har fått i gang en diskusjon der avstand til de ulike grasarealene er medbestemmende for hvor mye og hvilken kvalitet som bør produseres på de ulike arealene.

Felles forsknings og utviklingsprosjekt har omhandla ulik intensitet i grasproduksjonen (Nibio), bygningsløsninger og dyrevelferd (Veterinærinstituttet) og kvalitetsproduksjon av mandelpotet (NLR). Fjellandbruksprosjektet har i disse prosjektene sammen med andre finansiører fått til større satsinger enn det prosjektet alene ville maktet.

Fylkesmennene er fornøyde med satsinga. Tre år er lita tid, og det er behov for å videreføre satsinga. Positive erfaringer fra prosjektet bør brukes til fortsatt satsinger i fjellandbruksområder og lignende satsinger i andre utsatte områder der landbruket har betydelig potensiale for næringsutvikling og bosetting.

2.0 Innledning

I jordbruksoppgjøret i 2013 ble det bevilget 6 mill. kroner årlig fra 2014 til 2016 for en satsing på fjellandbruket. Fylkene Oppland, Hedmark, Sør- og Nord-Trøndelag har til sammen fått tildelt kroner 12 mill. av disse midlene.

Arbeidet med fjellandbrukssatsinga har vært forankret i strategien «Satsing på fjellandbruket 2014 – 2016» som de fire fylkene utarbeidet høsten 2013. Under utarbeidelsen var det kontakt med Fylkesmannen i Buskerud og Telemark for utveksling av synspunkter og mulige måter å innrette en fjellandbrukssatsing på. Ut fra de utfordringene og mulighetene en så i fylkene ble det valgt å innrette satsinga noe ulikt. Gjennom tre årsperioden har det vært deltagelse på noen felles møter for å orientere om hverandres satsinger. Dette til inspirasjon og nyttig erfaringsutveksling for alle parter.

Det har også vært kontakt med Oppland Fylkeskommune som har administrert Fjellsatsinga som ble initiert av KMD. Kontakten har imidlertid ikke vært så tett og god som ønsket. Dette er en 5 års satsing i perioden 2013 – 2017. For Fylkesmennene var det viktig at innretningene på satsingene ikke ble lik, men at de utfylte hverandre. Et godt eksempel på det er at Fylkeskommunene første år valgte å satse på «Fjellmat» med fokus på lokalprodusert og lokal foredling av gode råvarer fra fjellområdene. I strategien «Satsing på fjellandbruket 2014 – 2016» er hovedsakelig primær- og volumproduksjonen vektlagt, altså tiltak og satsinger tidligere i verdikjeden. Selv om det har vært en viss kontakt mellom prosjektene i oppstartfasen så burde nok kontakten vært tettere også senere. Dette kunne ha gitt ytterligere synergier.

3.0 Våre mål og strategier

I strategien fra 2013 er det satt opp følgende hovedmål:

1. Økt volumproduksjon av melk og kjøtt basert på grovfôr.
2. Lønnsomme og robuste bedrifter innen melk- og kjøttproduksjon.
3. Klimatilpasset og bærekraftige produksjoner.

Fylkene og kommunene hadde ulik status og utfordringer med tanke på omfanget av landbruk, produsentmiljø og interesse for satsing. I enkelte områder var den bærende volumproduksjonen særs sårbar som følge av små miljøer, lite aktivitet og nyinvesteringer. Mens det i andre områder var en robust volumproduksjon, nysatsinger og optimisme.

Arealene i fjellandbruket nyttes i all hovedsak til grovfôrproduksjon. Melk og kjøttproduksjon på både storfe og sau er derfor viktigst og det er relativt sett små driftsenheter.

Med dette som bakgrunn var det nødvendig med forskjellige strategier for å kunne bidra til hovedmålene ovenfor. Samtidig hadde fjellandbruket en del fellesutfordringer det var naturlig å se på gjennom fellesprosjekter, forsknings og utviklingsprosjekter.

I strategien ble punktene under sett på som mest aktuelle for å bidra til å nå de tre hovedmålene:

- Sette i verk og støtte tiltak som bidrar til økt volum og kvalitet i melk- og kjøttproduksjon.
- Fokus på økt kompetanse knyttet til agronomi i de grovfôrbaserte produksjonene i fjellandbruket.
- Økt fokus på kompetanse knyttet til økonomi, herunder:
 - Investeringsøkonomi, mekaniseringsøkonomi.
 - Driftsledelse og økonomistyring.
- Utvikle gode «pakker» med bedriftsrådgiving. Disse rettes mot spesialiserte produksjoner og spisses i forhold til de utfordringene disse produksjonene/bedriftene har.
- Videreutvikle og styrke kompetansen i rådgivingsapparatet.
- Videreutvikle og styrke kompetansen i næringen.
- Skape møteplasser for næringa (faglig påfyll og utvikling).
- Initiere og støtte forsknings- og utviklingsprosjekter på fagområder der vi ser det etterspørres ny kompetanse. Vi vil også prioritere at ny kunnskap kommer ut til næringen, rådgivingsapparatet m.m.

Videre utover i rapporten gis det eksempler og det vises til resultater av tiltak som er igangsatt under hvert kulepunkt. Nærmere omtale og innblikk i alle delprosjekter og tiltak sine resultater finnes i det enkelte prosjekt sin rapport.

3.1 Fordeling av tildelte midler

For treårsperioden 2014 – 2016 er Fylkesmannen i Oppland, Hedmark, Sør- og Nord-Trøndelag tildelt kroner 1 mill årlig. Totalt 12 millioner kroner til bruk på fjellandbrukssatsinga. Ut fra strategien er det valgt en fordeling slik tabellen under viser. Oversikt over bruken av midlene følger av vedlagt regnskapsoppsett.

Midlene til fellestiltak ble lyst ut våren 2014. Basert på mottatte søknader ble det besluttet å støtte tre prosjekter i hele treårsperioden.

Midlene til prosjekter i det enkelte fylke ble også lyst ut våren 2014. Dette ble håndtert av den enkelt Fylkesmann som følge av ulike utfordringer og muligheter i hvert enkelt fylke, og områder innad i fylkene. Det har imidlertid vært tett kontakt i forhold til prioriteringen av ulike søknader og erfaringsutveksling mellom fylkene.

	Tiltak, prosjekter m.m. pr fylke (75 %)	Fellestiltak/ Forskning og utvikling (20 %)	Forvaltning (5 %)
Nord-Trøndelag	2 250 000	2 400 000	600 000
Sør-Trøndelag	2 250 000		
Hedmark	2 250 000		
Oppland	2 250 000		
Sum	9 000 000	2 400 000	600 000
		Totalsum for alle tre år	12 000 000

Det har vært et sterkt ønske at disse midlene skulle være med å utløse andre midler til nytte for fjellandbruket. Som eksempel på dette kan nevnes at fylkene delvis har supplert med noe utrednings- og tilretteleggingsmidler, det er foretatt endring i prioriteringer av investeringstilskudd fra Innovasjon Norge, midlene har blitt brukt som medfinansiering for å utløse forskningsmidler. Men viktigst er at midlene har utløst ressurser fra kommuner, næringa selv, både som penger og egeninnsats, samt fra rådgivingsaktører, banker etc.

4.0 Resultat av strategiene

For å nå de tre overordnede målene er det valgt ulike strategier. De ulike strategiene er naturligvis ulikt vektlagt i hvert enkelt prosjekt og område.

Det er varierende hvor lang tid det tar å få etablert gode prosjekt i ulike regioner. Det kan være stor forskjell på der en har «en ildsjel» som tar tak, til der en starter helt «fra bunn» for å motivere aktører. I flere områder var en godt forberedt på denne fjellandbruksatsinga og hadde et godt grunnlag for å sette i gang prosjekt og tiltak, mens det i andre områder krevde litt mer mobilisering og modning før en kom godt i gang. Dette noe av grunnen til at en del av prosjektene fortsetter også i 2017, generelt kom ikke prosjektene skikkelig i gang før andre halvdel av 2014.

I Oppland ble det i strategidokumentet pekt på at Bioforsks - nå NIBIO's - enhet på Løken i Øystre Slidre i Valdres ble oppretta som forsøksgard med et særlig ansvar for landbruket i dal- og fjellbygder. I porteføljen for Opplands fjellandbruksprosjekter er da også NIBIO representert med fire prosjekter som alle har grovfôrfokus: både innen fulldyrka eng, innmarksbeite og utmarksbeite. Videre har en støtta et rådgivingsprosjekt i regi av Norsk Landbruksrådgiving Innlandet som går på økt utnyttelse av grovfôr og utmarksbeite i Valdres-landbruket. Kommunene Øyer og Gausdal har fått støtte til å se på økonomien i grovfôrdyrkingen i fjellet. Et større prosjekt for økt matproduksjon i kommunene Vågå og Sel fikk også støtte. – Oppland har også brukt noe av sine fylkesmidler til å støtte det felles Mandelpotetprosjektet (NLR Innlandet) da dette er en produksjon som betyr mye i enkelte fjellbygder i Gudbrandsdalen.

I Hedmark ble det etter utlysning bevilget midler til to kommunale landbruksprosjekt med hovedfokus på å styrke produksjonen av melk og kjøtt basert på grovfôr. Det er også bevilget midler til ulike utviklingstiltak, bl.a. til Tine og Nortura der disse ønsker en spesifikk innsats rettet mot økt produksjon, styrke av fagkompetansen og fagmiljøet. Videre er det bevilget midler til ulike tiltak i regi av, og samarbeid med, bl.a. aktørene NLR, NIBIO, kommunene, rådgivingstjenesten, Storsteigen Vgs m.fl. Dette er tiltak og prosjekter knyttet til agronomi, rekruttering, grøfting, nydyrking, økonomi, bioøkonomi m.m. tiltak som styrker fagkompetansen, skaper møteplasser og et godt fagmiljø. Fjellandbruksatsinga i Hedmark har samarbeidet med Fjellandbruksprosjektet i Tydal/Holtålen/Røros.

I Sør-Trøndelag ble det etter utlysning valgt å støtte to prosjekter i kommunal regi som dekker de fem fjellandbrukskommunene i fylket. Det ene prosjektet var i regi Oppdal og Rennebu kommuner, mens det andre var i regi Tydal, Røros og Holtålen kommuner. For det siste prosjektet ble det satt som en forutsetning at de skulle ha et nært samarbeid med fjellandbruksprosjektene i Nord-Østerdal. Det har også vært gitt økt investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til de tre kommunene i denne perioden. Det ble også vektlagt at kommunene måtte samarbeide om denne satsinga samt spille på eksisterende rådgivingsapparat og organisasjoner. Muligens har satsinga bidratt til at en nå har fått felles landbrukskontor i kommunene Holtålen, Røros og Os.

Fjellandbruket viser vei

Det var i samband med jordbruksoppgangen 2013 at det ble bestemt å bevilge seks millioner kroner årlig over en treårs periode til satsing på fjellandbruket. Målet for satsinga var ganske ambisiøs og prøvet med fine ord, nemlig å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressurser.

Satsingen skulle omfatte både tradisjonelt landbruk og bygdens næringer, og det var et opprøp til å se på å få til konkrete resultater i form av økt verdiskaping og næringsaktivitet.

Det var selvsagt noen som mente at en slik satsing i landbruksområdene ytterst ville gå tapt og at det mest var bortkastet, men ved inngangen til fjellandbruksprosjektene sine virksomheter, ser det ut til at disse påstandene er gjort til skamme.

I dagens avis har vi besøkt gården Nymoen på Trones i Namskogen, som er et av flere stålende eksempler på hvordan denne offentlige satsingen har gitt resultater. I likhet med flere andre fylker, valgte også Nord-Trøndelag å ha fokus på å øke viltproduksjonen av melk og kjøtt basert på grovfôr. Et satsingsnett for de tre kommunene Meråker, Lierne, Røyrvik og Namskogen var en produktutvikling på 10 prosenter. Videre var ambisjonen 20 nye byggeprosjekt, en økt melkeproduksjon på 1 million liter og en økning i kjøttavkastning på 100 tonn.

Nå, to og et halvt år ut i prosjektperioden, er målene i ferd med å bli nådd. 18 nye byggeprosjekt har kommet på bønder, noe som etter beregningene innebærer en økt melkeproduksjon på godt over en million liter. Kjøttproduksjonsvolumet har økt med mer enn 100 tonn og grovfôret har økt med 750 dekar, enten ved nydyrking eller ved å ta i bruk brakk jord. I Nord-Trøndelag har Innovasjon Norge vært viktig aktør når det gjelder realiseringen av prosjektmålene. Det er tale om betydelige investeringer, andraget over 70 millioner kroner, noe som ikke hadde vært realistisk uten betydelig offentlig investeringsstøtte.

Satsingen på fjellandbruket hadde klare mål om å bidra til fellesskap og til styrking av prosesser som gir utvikling og økt utnyttelse av ressursene i fjellområdene.

I Sør-Trøndelag ser vi at Oppdal og Rennebu kommuner har satt stort på informasjonarbeid gjennom kurs og seminarer. Under mottoet «Den sterke bonde – Morgendagens kunnskapsbonde» har fjellandbruksmidler finansiert en rekke delprosjekt innenfor grovfôr, beite, utdanning, næringsbygging for uten en større fjellandbrukskontor.

Det samme gjelder for kommunene i Røros-regionen, som gjennom prosjektet Aktiv fjellandbruk også har satt fokus på hvilke muligheter som ligger i å utnytte og videreutvikle regionale forutsetninger og spesielle kvaliteter knyttet til landbruket i fjellområdene.

Allt i alt viser fjellandbruksprosjektene at veien ligger åpen når det gjelder å ta i bruk hele Norge til matproduksjon. Store områder kan tas i bruk som beite, og enkelte fjellområder kan endelig vise til spesielle fôrvaliteter som igjen kan foredles til lokale matspecialiteter som ypperste mat. I det hele tatt – fjellandbruket viser vei.

Ole T. Hofstad
Avis: redaktør

Leder artikkel i Landbrukstidende nr 5 2016

I Nord-Trøndelag har fjellandbrukssatsinga vært delt mellom ett prosjekt i Indre Namdal (Lierne, Namsskogan og Røyrvik) og ett prosjekt i Meråker. Begge områdene har hatt som mål å skape glød og motivasjon for utvikling av landbruket, få økt fokus på grovfôrproduksjonen, skape møteplasser og ikke minst få til nødvendige investeringer. I Indre Namdal har målet vært å få til 20 fjøsutbygginger og å øke grovforavlingene med 10 %. I Nord-Trøndelag har en i prosjektperioden for fjellandbrukssatsinga heva maktsgrensa for investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til 1,5 millioner kroner, resten av fylket har hatt grense på 750.000 kr.

4.1 Økt volum og kvalitet i melk- og kjøttproduksjon

I Indre Namdal har det de siste tre årene blitt gjennomført 14 utbygginger og seks er under planlegging. Målet om nybygging i dette området er altså langt på vei nådd (tabell 1). Når en ser på statistikken over produksjon så ser en også at de økte investeringene har medført økte dyretall både for melkekyr og ammekyr og en større økning enn i resten av fylket.

Meråker ble i 2016 den kommunen i Nord-Trøndelag som fikk mest investeringsstøtte fra Innovasjon Norge. Investeringsstøtten til landbruket i kommunen har aldri vært så høy som i 2016.

Antall utbygginger i fjellandbrukskommunene er mye større enn det som har vært normalt i området og den økte aktiviteten er nok et resultat av fjellandbrukssatsingas mobilisering og ikke minst økte investeringstilskudd.

I Hedmark har en støtta prosjekter til Tine og Nortura. Disse har gjennomført en spesifikk satsing for å øke produksjonen av melk og kjøtt i fjellandbrukskommunene. Det er også i disse prosjektene fokus på kvalitet. I tillegg har en gjennomført ulike fagdager, kurs og kompetansetilbud som på ulikt sett bidrar til å styrke melk- og kjøttproduksjonen i dette området.

Tabell 1: Utbygginger gjennomført og under planlegging i kommunene Namsskogan, Røyrvik og Lierne

	Utbygginger Gjennomført 2014-2016	Vurderes 2017-
Melkefjøs	7	3
Oksefjøs	1	
Ammekufjøs	2	2
Sau/geit	1	1
egg	3	
Sum	14	6

Utklipp Landbrukstidende nr 5 2016

4.2 Økt kompetanse knyttet til agronomi i de grovfôrbaserte produksjonene

Et av målene i Fjellandbrukssatsinga har vært å bidra til økt og bedre grovfôrproduksjon, få til gode bygningsløsninger og å få erfaringsutveksling mellom bønder. Fjellandbruksprosjektet har fått fram ny kunnskap ved å støtte forskningsprosjekt og

utprøvinger gjort av Nibio, Veterinærinstituttet og Norsk Landbruksrådgiving. Resultater fra forsøk og utprøvinger er nærmere beskrevet i kapittel 5 og i vedlegg.

I Oppland har det vært flere grovfôrprosjekter – med NIBIO som prosjektansvarlig.

- Prosjektet er «Innmarksbeite – beiteverdi» er gjennomført med tilvekstregistreringer på lam, og det er tatt ut planteprøver av dominerende grasarter for fôranalyser. Det er foretatt planteprøver for analyser av bl.a. sølvbunke med hensyn til silisiuminnhold.
- Undersøkelsen «Innmarksbeite – areal og tilstand i 17 kommunar i Oppland» gir et godt grunnlag for å vurdere tilstand og kvalitet på innmarksbeite i alle fjellandbrukskommunene i fylket. Rapporten viser bl.a. data for nylig etablerte innmarksbeiter, enten inngjerding av utmark eller rydding av skog til innmarksbeite, og data for gammel beitemark utsatt for gjengroing. Det er også sett på det biologiske mangfoldet i innmarksbeitene.
- I prosjektet «Utmarksbeite, biologisk mangfold og kjøttproduksjon» har NIBIO undersøkt beitepreferanser og beitemønstre til ammekyr og sau i en fjellbygd (i Etnedal kommune). En har kunnet avdekke hvilke vegetasjonstyper som er viktigst i forhold til (kjøtt)produksjonen og på hvilken måte utmarksbeitebruken bidrar til bevaring av biologisk mangfold. Prosjektet anses nyttig både for primærproduksjonen og av hensyn til biomangfoldet. Det fullføres i 2017, men en foreløpig rapport foreligger.

I Hedmark har det vært fokus på agronomi gjennom ulike tiltak, bl.a. er NIBIO tildelt midler til et prosjekt der en ser på tiltak for å redusere «Sølvbunke» i eng. Videre er det gjennomført kompetansegivende tiltak/fagdager knyttet til bl.a. grøfting, nydyrking, bruk av husdyrgjødsel, reduksjon av jordpakking, optimalisering av høstetidspunkt. Gode agronomiske tiltak vil gi økt produksjon pr. dekar, redusere kostnadene og være positive i forhold til redusert klimapåvirkning.

I Sør Trøndelag har det også vært flere delprosjekter rettet mot agronomi. Det som skiller seg litt ut er delprosjektet med sambeiting mellom ku og sau på innmarksbeite. Her er det blitt gjennomført forsøk og markvandring for å synliggjøre fordelene med at storfe beiter på innmarksbeitene på sommeren mens sauen er i utmarka. Da kommer sauen tilbake til friskere og bedre beiter. Dette gir totalt sett en bedre utnyttelse av innmarksbeitene.

Generelt har det vært flere prosjekter, mindre tiltak, kurs og fagdager med tematikken agronomi i de grovfôrbaserte produksjonene i alle fylkene.

4.3 Kompetanse knyttet til økonomi

Svært mange av tiltakene og prosjektene som er blitt gjennomført i de fire fylkene har økonomi som en viktig faktor, og de aller fleste tiltakene/prosjektene har den hensikt å bidra til å bedre brukerens totaløkonomi.

Vi har bl.a. hatt fokus på viktigheten av å gjøre økonomiske vurderinger i alle ledd i produksjonskjeden for f.eks. grovfôr.

Utklipp Østlendingen 21.11.2014

I fjellandbruket har vi en stor andel leiejord, og det er knyttet svært store kostnader til fôrproduksjon på disse arealene. Fylkene sett på denne utfordringa, og det er satt i verk flere tiltak;

- Makebytte av arealer – forslag til prosess
- Beregning av transportkostnader ved leie av jord
- Leiejord kontra nydyrking

Leiejord kontra dyrking av fôr i fjellet har også vært utgangspunkt for et prosjekt i Oppland. En har her sett på muligheten for å utnytte gode grovfôrarealer i fjellet til produksjon av fôr i stedet for å leie jord nede i «bygda». Deler av lavtliggende arealer egner seg til kornproduksjon og kan prioriteres til dette.

En rekke andre tiltak og prosjekter som er blitt gjennomført i fylkene har økonomi som tema:

- Lønnsom mekanisering
- Valg av grovfôrlinje; plansilo, rundballer m.m.
- Ombygging av driftsbygninger, nye funksjonelle driftsbygninger
- Utnytting av husdyrgjødsel
- Bedre agronomi
- Investeringsøkonomi

Det er i flere prosjekter og tiltak skaffet fram faktagrunnlag som hjelper bonden til å gjøre gode strategiske valg.

4.4 «Pakker» med bedriftsrådgiving

Flere av de fylkesvise prosjekta har fokusert på pakker med rådgiving.

I Hedmark har en gjennom ulike satsinger erfart at utvikling av, og tilbud om, «Bedriftsrådgivingspakker» er et svært effektivt tiltak for en bevisst satsing og framtidsrettet utvikling innen ulike produksjoner.

Bedriftsrådgivingspakker innebærer at brukerne får tilbud om en «pakke» som inneholder:

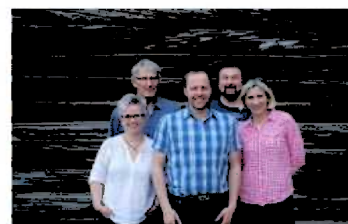
- Ressurskartlegging av arealer, bygninger og andre ressurser
- Gjennomgang av ulike alternative produksjoner, volum, kombinasjoner m.m.
- Økonomiske analyser av de ulike alternativer
- Faglig rådgiving innen valgte produksjon(er)

Rådgivingspakkene blir tilpasset de ulike produksjoner og gjennomført ved hjelp av rådgivere med spesialkompetanse innen de ulike fagfelt.

«Bedriftsrådgivingspakkene» inneholder 10-12 timer faglig veiledning. Egenandelen fra brukerne er relativt lav.

De kommunale landbruksprosjektene i Hedmark har hatt og har stort fokus på dette tiltaket, og det har vist seg svært effektivt med hensyn til å få til bevisste satsinger og et godt grunnlag for viktige valg for framtiden.

Basert på erfaringer fra Hedmark bestemte en seg i

Førsteveiledning i landbruket

12/16/2016 vedlagt vedlegg

Gjennom prosjektet Aktivt Fjellandbruk i Rana, Heltålen og Tydal gir det nå gratis førsteveiledning til gjeldbrukere som ønsker å se på utvalgte muligheter på eget bruk, opplyser landbruksjef i Tydal kommune, Berit Bugten Østerberg.

- Målet er å gi enneressurser (et overblikk), hvis ønskelig kan denne overblikken og/eller videre drøggjennomgang, økonomisk drøttplan, avlingsplan eller annet som kan være nytt for satsinger eller faste aktiviteter i produksjonen, eller driftsplan, som videre underbygger at hovedbudsjettprosjektet er den grovstørste husholdningsproduksjonen.

- Hovedbudsjettprosjektet Aktivt Fjellandbruk er et utvalgsprodukt som er utviklet og kjøpt inn for å gi brukerne, i samarbeid med lokale bedrifter innen melke- og kjøttproduksjon, samt økonomisk og helsemessig produksjon. For å utarbeide for 31 deltakere i tillegg til de som allerede har fått førsteveiledning. Det er viktig at det også kan gi individuelle opplysninger med veiledning på de ulike beite, og ut fra det gi best mulig vurdering til brukerne om å se på den enkelte. Veiledningen gir til brukerne aktuelle og kommende brukere som ønsker seg i de tre kommunene.

Ta kontakt med landbrukskontoret for informasjon og eventuell påmelding. Vi har på langt på vei 35 brukere som er eller har vært med på denne veiledningsfasen, som ønsker at flere skal få veiledning til å få den beste rådgivningen for å kunne utvikle bruket enda mer framtidsrettet for et best mulig økonomisk resultat. Og ikke bare etablerte gjeldbrukere, som også førsteveiledning blir, så er det et produkt som nå være med å bli en for brukerne som ønsker å se på førsteveiledning til 35 kommende gjeldbrukere. Hvis dere på gratis førsteveiledning i Aktivt Fjellandbruk oppfordrer landbruksjef i Tydal kommune, Berit Bugten Østerberg.

Utklipp Selbyggen 12.4.2016

fjellandbruksprosjektet i Tydal, Holtålen og Røros å satse på rådgiving for gårdbrukere. Her ble alle gårdbrukere og kommende gårdbrukere tilbudt inntil 15 timer veiledning. Til den første fasen har kommunene hatt avtale med Rådhuset Vingelen. De har tidligere vært involvert i tilsvarende prosjekter i Nord Østerdal. I fase 2 innhentes kompetanse hos de rådgivingsaktørene som har spiss kompetanse på temaet.

Førsteveiledningen skal få brukeren til å ta aktive valg. Her skal rådgiveren bistå for å få fram nødvendig grunnlag til å ta gode beslutninger om hva en skal fokusere på framover. Eksempler viser at brukerfamilier har tatt beslutninger om generasjonsskifter som har vært uavklart samt beslutninger om investeringer som en følge av tilbudet om rådgiving og videre oppfølging.

I de tre kommunene som har deltatt i dette prosjektet ser en nå langt større interesse for investeringer i driftsbygninger og produksjonsapparatet enn det en har sett tidligere. Imidlertid tar det tid før prosjektene materialiserer seg. Det rapporteres om at flere unge og nye gårdbrukere ønsker å starte opp igjen husdyrproduksjon på bruk som pr i dag ikke har produksjon. Dette vil kreve aktuell og god fagrådgiving framover.

Mentortjeneste

I Nord-Trøndelag har fjellandbrukssatsinga etablert en mentorordning for brukere som er i en fase der en skal finne ut hvordan en skal satse framover og for brukere som er i utbyggingsfase eller nylig har bygd ut. Prosjektet har plukka ut bønder som har vært gjennom de samme utfordringer selv, og brukt disse som mentorer. Mentorperioden har vart i ca. ett år og vært på ca. 40 timer. De som har mottatt mentortjeneste har vært svært fornøyde med tilbudet. De har uttrykt som særlig positivt at mentorene har vært gjennom de samme prosessene som en selv er, eller skal inn i.

4.5 Styrking av kompetansen i rådgiverapparatet

Erfaringer fra tidligere utviklingsprogram og satsinger viser at det er svært viktig at kompetansen i rådgivingsapparatet utvikles i tråd med de behov og krav som næringa har til enhver tid. Alle fylkene har derfor hatt stort fokus på å bidra til å utvikle og oppgradere fagkompetansen i de ulike rådgivingsinstansene.

I Hedmark har en over en tid jobbet med å få tilgang til lokal/regional bygningskompetanse på planlegging/prosjektering av driftsbygninger i landbruket, og har nå lyktes med dette. En har fokus på å utvikle gode og funksjonelle bygningsløsninger som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd.

Videre er det gjennom ulike tiltak som fagdager, kurs og kompetansetiltak inngått et samarbeid med lokal/regional rådgivingstjeneste med den hensikt å styrke deres rådgivingskompetanse. Det er her særlig NLR, Tine og Nortura en har utviklet et godt samarbeid med. Videre er det iverksatt samarbeidstiltak med Vekstra (regnskap/økonomi), bankene, Innovasjon Norge m. fl. Hedmark har samarbeidet med Sør-Trøndelag om flere tiltak og har benyttet hverandres rådgivingstjeneste.

Prosjekt aktivt fjellandbruk på besøk i Gudbrandsdalen:

Vellykket fagtur

Utklipp fra Retten 14.9.2016

I Nord-Trøndelag har Norsk landbruksrådgiving, Tine og Nortura i fire år hatt økt fokus på grovfôr dyrkinga gjennom «Grovfôrprosjektet i Nord-Trøndelag». Dette prosjektet har vært brukt til økt innsats for økt mengde og kvalitet i grovfôr dyrkinga i fjellkommunene. En viktig del i grovfôrprosjektet er å øke

kompetansen i rådgivingstjenesten og å få bedre samordning av rådgivinga. Grovfôrprosjektet har arrangert både markdager og kurs og de har prøvd ulike måter for hvordan en skal gi rådgivinga kostnadseffektivt, der det trengs bidrag fra flere fagfelt/organisasjoner.

Det er med godt resultat prøvd ut «erfaringsgrupper» der faste grupper av bønder samles noen ganger, der ulike tema diskuteres innen gruppa og mellom aktuelle fagpersoner. Det har og vært prøvd ut individuell rådgiving der ulike aktører har vært inne i rådgivinga på enkeltbruksnivå i ulike faser i rådgivinga.

Forskningsprosjektene som er gjennomført med finansiering fra fjellandbrukssatsinga har gitt økt kompetanse som er og blir publisert og som framover vill kunne brukes av rådgivinga.

4.6 Styrking av kompetansen i næringa

Fjellandbrukssatsinga har gjort det mulig å øke innsatsen på rådgiving og erfaringsutveksling i fjellandbrukskommunene. Det har blitt arrangert en rekke fagdager, fagmøter, markdager, kurs m.m. Det er også opprettet ulike erfaringsgrupper for å dele den kompetansen som finnes i de ulike produksjonsgrupper. I dette arbeidet har Norsk landbruksrådgiving, kommunene, NIBIO, Fylkesmannen, Tine, Nortura og andre vært aktivt brukt.

Fjellandbruksprosjektene har også vært med å støtte opp under fjellandbrukskonferanser både i Indre Namdal, Oppdal og Røros. I Hedmark har det hvert år blitt arrangert et stort «Grovfôrseminar» der aktuelle tema sentralt i landbrukspolitikken blir belyst i tillegg til aktuelle fagforedrag.

Hedmark har sammen med prosjektet i Tydal/Hotålen/Røros utviklet tiltaket «Visningsgård». Dette er en nettbasert oversikt over gårder i regionen innen ulike produksjoner som har foretatt en utbygging. Disse gårdene er åpne for besøk av andre brukere, og de får da orientering om ulike valg, bygningsløsninger, mekaniseringslinjer m.m. Den gode kompetansen og erfaringene som finnes i næringa blir med dette lettere tilgjengelig.
www.visningsgard.no

Desentralisert agronomutdanning

I Sør-Trøndelag har det i samarbeid mellom Skjetlein grønt kompetansesenter, kommunene i fjellandbruket og andre aktører blitt tilbudt desentralisert VG 3 agronomutdanning. Undervisninga var vekselvis på Oppdal og Skjetlein med overføring på video til den andre lokasjonen. Hele 33 deltaker fulgte undervisningen, noe vi er svært fornøyd med. Tilsvarende opplegg ble igangsatt på Fosen i 2015-16 og i 2017 er det startet ny runde i fjellandbruksområdet, denne gang med 58 deltagere.

Satsinga vi starta er med i arbeidet med å utvikle og prøve ut en nasjonal modell for voksenagronomutdanningen.

4.7 Møteplasser for næringa

I Sør-Trøndelag ble det som en del av fjellandbrukssatsinga dratt i gang et nettverk for nye/unge bønder. Dette nettverket har hovedfokus på sosiale aktiviteter for nye bønder. Dette er et nettverk som er åpent også for kommende bønder og de som ønsker å bli

Fjell-Ljom 27. oktober 2016

Kurs i landbruksfag

Nå kan du delta på kurs i landbruksfag hjemme ved din egen datamaskin.

SIMEN MEISDAL

Skjetlein yndergående skole tilbyr kurs i landbruksfag som er rettet mot gårdbrukere, kommende brukere, avlæserne og andre landbruksinteresserte.

Møterom eller hjemme

Kurset gjennomføres desentralisert der kursvarene kan følges på møterom på Røros eller hjemme på egen pc.

Prosjekt Aktivt Fjellandbruk i Røros, Hotålen og Tydal bidrar med støtte av kursavgiften til de som blir med fra denne regionen. Det er ingen krav til annen utdanning for å følge kurset.

Påmelding til landbrukskontoret innen 31. oktober. Mer informasjon finnes på kommunens nettsider.

Utklipp fra Fjell-Ljom 27.10.2016

gårdbrukere, enten de har gård eller ikke. Nettverket i Oppdal og Rennebu har gjennomført mange sosiale treff, gjennomført fagkurs, studieturer m.m. Det har jevnt over vært en deltagelse på mellom 25 og 50 ungdommer. Håpet der er at det skal bli gårder tilgjengelig for alle som vil ha.

Oppslutningen om nettverket har vært særs god og en opplever ikke at det er rekrutteringsproblemer til ledige gårdsbruk i de kommunene. Denne typen nettverk er nå blitt etablert i mange av kommunene i Sør-Trøndelag. Sør-Trøndelag bondelag har nå tatt en koordinerende rolle ovenfor nettverkene.

Flere av fjellandbruksprosjektene vi har støttet har brukt facebook som kanal for å informere om arrangement, skape engasjement og spre informasjon fra andre.

Sprek og glad bonde

I Indre Namdal satte fjellandbruksprosjektet i gang delprosjektet «Sprek og glad bonde» for motivasjon, fag og helse. Delprosjektet knytta til seg treningskompetanse på høyeste nivå som inspiratorer og treningsledere for å få økt fysisk aktivitet (trening) blant de deltagende bøndene. Deltagerne fikk utarbeida treningsprogram for en vintersesong, det ble arrangert fellestrening og helgesamlinger med både trening, sosialt og faglig innhold. Ved oppstart før hver sesong og etter sesongslutt ble det foretatt O2 test. Resultatet av denne var som venta at alle var blitt sprekere.

Deltagerne i delprosjektet var godt fornøyd med opplegget. Bønder som samles til trening der det også diskuteres og formidles mye fag!

Helgesamlingene med fagforedrag ble også nyttige. Med sprek og glad bonde fikk en på en god måte satt fokus på at det i bondeyrket er viktig å ha en del målbevisst fysisk aktivitet. I en krevende hverdag er det viktig å sette av tid å holde seg i så noenlunde form, det er også et godt HMS-tiltak.

Sprek og glad bonde ble finansiert av fjellandbrukssatsinga sammen med flere sponsorer og har vært et prosjekt som i Nord-Trøndelag har gitt god mediedekning og med det vært en god markedsfører av fjellandbruket.

I Hedmark er det blitt arrangert en rekke fagmøter, fagseminarer, markdager, kurs og kompetansetiltak. En har erfart at næringen har stort behov for faglig påfyll. Når prosjekter og satsinger er bevisst på å tilby fagkompetanse på etterspurte fagtema får en svært bra deltakelse og oppmøte på ulike arrangementer. Dette er svært viktige møteplasser for næringa. I tillegg til faglig påfyll blir dette en viktig sosial arena der en treffer yrkeskollegaer. Det å ha møteplasser og utvikle gode fagmiljøer er essensielt for en positiv utvikling av landbruksnæringa og svært viktig i forhold til rekruttering.

5.0 Resultat fellesprosjekter

I strategien for fjellandbrukssatsinga ble det fastslått at det skulle brukes 20 % av midlene til fellesprosjekter/FoU prosjekter. Dette tilsvarte totalt 2 400 000 kroner i treårsperioden. Disse midlene ble målrettet utlyst pr e-post til en stor gruppe aktører som ble ansett som relevante søkere, i tillegg ble det brukt noen tidsskrift/aviser.

I utlysningen ble det spesielt søkt etter prosjekter innenfor to tema:

- Optimal produksjon av grovfôr på arealer i fjellområdene.
- Kostnadseffektive driftsbygninger for storfe som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd

FYLMANNEN I NORD-TRØNDELAG
FYLMANNEN I SØR-TRØNDELAG
FYLMANNEN I HEDMARK
FYLMANNEN I OPPLAND

Utllysning midler til forskning og utviklingsprosjekter knyttet til fjellandbruket

Fylkesmannen i Oppland, Hedmark, Sør- og Nord-Trøndelag ble i jordbruksoppgjøret i 2013 tildelt midler til en ekstra satsing på fjellandbruket. Fjellandbruket omfatter til sammen 34 kommuner i de fire fylkene. Det er utarbeidet en felles strategi for fjellandbrukssatsingen, og det er satt av 800 000 kroner til forskning og utviklingsprosjekt til nytte for hele fjellandbruket.

Vi inviterer i denne sammenheng til utarbeidelse av prosjekter innen følgende to tema:

1. Optimal produksjon av grovfôr på arealer i fjellområdene.
2. Kostnadseffektive driftsbygninger for storfe som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd

For mer utfyllende beskrivelse av innhold, se våre nettsider (fylkesmannen.no/sor-trondslag)

Her ligger også strategidokumentet: "[Satsing på fjellandbruket 2014 -2016](#)". Aktuelle søkere kan være forskning og utviklingsmiljøer.

Søknadsfristen er 10.04.2014 og søknadene sendes til:
Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
Postboks 4710, Sluppen, 7468 Trondheim
eller på e-post til fristpostmottak@fylkesmannen.no

Basert på mottatte søknader ble det valgt å støtte de prosjektene som er omtalt i punktene under. Dette var alle treårige prosjekter. Prosjektene har vært nødt til å søke årlig støtte. Ettersom at utlysningen skjedde våren 2014 kom ikke prosjektene skikkelig i gang før andre halvdel av 2014. De er derfor ikke helt ferdige pr mars 2017, men har avlevert foreløpige rapporter som følger vedlagt.

5.1 Optimal produksjon av grovfôr på arealer i fjellområdene

I dette prosjektet har en sett på avlingsmengde, fôr kvalitet og botanisk sammensetning av enger i ulike aldre i fjellregionen. En har funnet at kvaliteten på avlinga varierer mye mer på første slått enn på andre slått. For energiinnhold så ser det ut til at det varierer lite med engalder, mens proteininnholdet i fôret kan se ut til å øke litt med engalder. Observasjonene viser at avlingsnivået går ganske jevnt ned fra 1-3 års eng til eng eldre enn 6 år og at det er svært stor avlingsvariasjon innen de ulike engaldrene. Dette viser at for en del arealer er det mulig å hente ut mye større avling enn det en får i dag.

Tabell 2: Middelavlingar (kg tørrstoff/daa) frå avlingsregistreringane gruppert etter engalder (kjelde: rapport til Fylkesmannen i N-Trøndelag, S Trøndelag, Hedmark og Oppland frå Tor Lunnan og Jørgen Todnem, Nibio, februar 2017)

	Avling	minimum	maksimum
Ung eng (1-3 år)	865	360	1320
Halvgammal eng (4-6 år)	753	450	1190
Eldre eng (>6 år)	676	200	1200

Nibio-prosjektet viser også at det er botanisk sammensetning av enga blir endra med alder. Det ser ikke ut som at den sådde engsvingelen tar over plassen til timoteien når den går ut. Utprøvingane viser at en kanskje i større grad enn i dag bør ha engrapp med i grasfrøblandingene dersom en planlegger at enga skal bli eldre enn tre år.

Som et underprosjekt til dette prosjektet har Oppland gitt støtte til NIBIO-prosjektet «Kvalitet i typiske enger i fjell- og dalbygder». Her har en i forbindelse med kvaliteten av eldre eng – også har sett på fôrverdien av kveke. En fant at i Valdres og Nord-Gudbrandsdal var det ikke forskjeller i fôrenhetskonsentrasjonen mellom timotei og kveke i førsteslått.

5.2 Kostnadseffektive driftsbygninger for storfe som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd

Fjellandbrukssatsinga i de fire fylkene bevilget midler til utviklingsprosjektet:

«Bærekraftig produksjon av kvalitetskjøtt fra storfe i fjellandbruket, herunder funksjonelle og kostnadseffektive bygningsløsninger, og økt beitebruk med kastrater»

Prosjektet gjennomføres av Veterinærinstituttet i samarbeid med NMBU. Prosjektets hovedmål er å presentere eksempler på funksjonelle og enkle driftssystemer for storfekjøttproduksjon i fjellregionen, med spesiell fokus på kostnadseffektive fjøsløsninger, beiteutnytting og god dyrevelferd. Problemstillinger som blir belyst:

1. Hvilke bygningsmessige forhold er viktige med hensyn på dyrehelse og dyrevelferd, produksjon og driftsøkonomi?
2. Hvilke(n) driftsløsning(er), herunder beitedrift, kan anbefales for hver av de fire ulike formene for storfeproduksjon (beskrevet under)?
3. Hvordan sikre at en større andel av kalvene fra melkeproduksjonen blir egnet til kjøttproduksjon?

Prosjektet har i 2015 gjennomført ulike kartlegginger; driftsbygninger, funksjonalitet, driftsopplegg, management, dyrehelse/-velferd m.m. Foreløpige resultater peker på suksesskriterier knyttet til: funksjonelle driftsbygninger, fokus på kalveoppdrett og velferd for kalv, preging av dyra, tilstrekkelig areal/lufteareal m. fl.

Prosjektet avsluttes første halvår 2017. Det er utarbeidet en foreløpig rapport fra prosjektet, se Kap. 9.1.1

Dette prosjektet har resultert i og bidratt til at Veterinærinstituttet m. fl. fikk innvilget midler fra «Matfondavtalen» til forskningsprosjektet «Quality Calf - God helse og velferd for kalver i en bærekraftig storfeproduksjon».

«Quality Calf» -prosjektet har startet opp og gjennomføres i årene 2017- 2019.

5.3 Kvalitetsproduksjon av mandelpotet

Fjellandbrukssatsinga i de fire fylkene bevilget midler til utviklingsprosjektet:

«Kvalitetsproduksjon av mandelpotet»

Prosjektet gjennomføres av NLR Gudbrandsdalen i samarbeid med NLR Nord-Østerdal og Oppland Landbruksrådgiving.

Produksjon av mandelpotet er en viktig produksjon i fjellandbruket, og et godt alternativ til brukere som ikke driver husdyrproduksjon, eller som en tilleggsproduksjon. Produksjonen av mandelpotet i disse områdene har hatt utfordringer knyttet til skallmisfarging og blåfarging i kjøttet. Dette har resultert i til dels stor utsortering og økonomisk tap for produsentene.

Utviklingsprosjektet har følgende målsettinger:

Hovedmål:

- Redusere forekomsten av skallmisfarging og blåfarging i mandelpotet i regionen

Delmål:

- Effekt av forbehandling(lysgroing/varmebehandling) på kvaliteten

- Kartlegge forskjeller mellom ulike klon
- Effekt av ulike gjødslingsnivåer på kvaliteten
- Dele kunnskap lokalt og regionalt

Tidligere forsøk viser at «umodne» poteter er mest utsatt for kvalitetsfeil. Det er mange faktorer som påvirker modenheten til knollene.

I nåværende prosjekt arbeides det nå med analyser av forsøkene gjennomført i 2014-2016. Foreløpige resultater tyder på at lysgroing har positiv påvirkning på kvaliteten, og at det kan være forskjeller mellom ulike klon.

Prosjektet avsluttes første halvår 2017. Det er utarbeidet en foreløpig rapport fra prosjektet, se Kap. 9.1.3

6.0 Dagens status i fjellandbrukskommunene

I strategien ble det presentert noe statistikk på statusen i fjellandbruket. Noe av statistikken presenteres under her med oppdaterte tall fra 2016, for å se hvordan utviklingen har vært. Dette er ikke en statistikk som er godt egnet for å si noe om suksessen i prosjektene, men det kan gi noen indikasjoner. Samtidig må en være klar over at mange andre store utviklingstrekk påvirker utviklingen av fjellandbruket. Videre er det for mange av parameterne for tidlig å si noe om effekten som følge av prosjektet. Dette er biologiske produksjoner der det tar tid før resultatene blir synlige.

6.1 Planteproduksjon i fjellandbrukskommunene

Jordbruksarealene i fjellandbrukskommunene har vært stabile i perioden, litt økning i Nord-Trøndelag og Hedmark, uendra i Sør-Trøndelag, mens det har vært en liten nedgang i Oppland.

	2013					2016					Endring 2013 - 2016 i %				
	grovfôr	korn	potet	totalt	grovfôrandel i %	grovfôr	korn	potet	totalt	grovfôrandel i %	grovfôr	korn	potet	totalt	grovfôrandel i %
Nord-Trøndelag	34 247	771	154	35 290	97,0 %	34 599	840	199	35 653	97,0 %	1,0 %	8,9 %	29,2 %	1,0 %	0,0 %
Sør-Trøndelag	155 872	2 626	945	159 445	97,8 %	157 362	1 547	658	159 569	98,6 %	1,0 %	-41,1 %	-30,4 %	0,1 %	0,9 %
Hedmark	220 162	8 291	3 793	232 630	94,6 %	221 510	9 475	3 878	234 979	94,3 %	0,6 %	14,3 %	2,2 %	1,0 %	-0,4 %
Oppland	534 977	16 134	1 526	553 121	96,7 %	529 139	15 692	1 434	546 688	96,8 %	-1,1 %	-2,7 %	-6,0 %	-1,2 %	0,1 %
Sum	945 258	27 822	6 418	980 486	96,4 %	942 610	27 554	6 169	976 889	96,5 %	-0,3 %	-1,0 %	-3,9 %	-0,4 %	0,1 %

Kilde: Landbruksdirektoratet

6.2 Husdyrhold i fjellandbrukskommunene

Husdyrholdet i fjellandbrukskommunene har i all hovedsak utviklet seg som husdyrholdet i fylkene for øvrig. Det er bra at en har lyktes med å opprettholde fjellandbruket sin andel av produksjonene. Kanskje har prosjektet hindret en ytterligere nedgang i produksjonen. Tidsperioden er for kort til å trekke absolutte konklusjoner om virkningen av prosjektet. Tabellene viser utviklingen i fjellandbrukskommunene i det en enkelt fylket.

Det er en liten nedgang i antall kyr i Sør-Trøndelag, Hedmark og Oppland, mens Nord-Trøndelag har en økning. Her øker det klart mer i fjellkommunene enn resten av fylket. For ammekyr, voksne søyer og slakta lam er det en økning i produksjonen i alle fylkene.

Melkeprod.	2013			2016			Endring 2013 - 2016			Endring i %		
	Antall foretak m-kyr	Antall m-kyr	Gj-snitt. størr	Antall foretak m-kyr	Antall m-kyr	Gj-snitt. størr	Antall foretak m-kyr	Antall m-kyr	Gj-snitt. størr	Antall foretak m-kyr	Antall m-kyr	Gj-snitt. størr
N-T fjell	39	899	23	35	962	27	-4	63	4	-10 %	7 %	19 %
S-T fjell	194	4 121	21	180	4 095	23	-14	-26	2	-7 %	-1 %	7 %
Hed - fjell	360	7 696	21	335	7 404	22	-25	-292	1	-7 %	-4 %	3 %
Opp - fjell	949	20 403	21	844	19 139	23	-105	-1 264	1	-11 %	-6 %	5 %
Totalsum	1 542	33 119	21	1 394	31 570	23	-148	-1 549	1	-10 %	-5 %	5 %

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ammekyr	2013			2016			Endring 2013 - 2016			Endring i %		
	Antall foretak ammekyr	Antall ammekyr	gj snitt størr	Antall foretak ammekyr	Antall ammekyr	gj snitt størr	Antall foretak ammekyr	Antall ammekyr	gj snitt størr	Antall foretak ammekyr	Antall ammekyr	gj snitt størr
N-T fjell	15	245	16	26	373	14	11	128	-2	73 %	52 %	-12 %
S-T fjell	57	684	12	51	770	15	-6	86	3	-11 %	13 %	26 %
Hed- fjell	110	2 199	20	119	2 610	22	9	411	2	8 %	19 %	10 %
Opp-fjell	407	6 316	16	427	7 441	17	20	1 125	2	5 %	18 %	12 %
Totalsum	589	9 444	16	623	11 194	18	34	1 750	2	6 %	19 %	12 %

Kilde: Landbruksdirektoratet

Voksne Søyer	2013			2016			Endring 2013 - 2016			Endring i %		
	Antall foretak søyer	Antall søyer	gj. snitt besetning	Antall foretak søyer	Antall søyer	gj snitt besetning	Antall foretak søyer	Antall søyer	gj snitt besetning	Antall foretak søyer	Antall søyer	gj snitt besetning
N-T fjell	36	3 077	85	42	3 323	79	6	246	-6	17 %	8 %	-7 %
S-T fjell	234	27 386	117	244	29 078	119	10	1 692	2	4 %	6 %	2 %
Hed-fjell	353	28 495	81	347	30 102	87	-6	1 607	6	-2 %	6 %	7 %
Opp- fjell	900	65 764	73	932	71 141	76	32	5 377	3	4 %	8 %	4 %
Totalsum	1 523	124 722	82	1 565	133 644	85	42	8 922	4	3 %	7 %	4 %

Kilde: Landbruksdirektoratet

Slakta lam	2012			2015			Endring 2012 - 2015			Endring i %		
	Antall foretak lam	Antall lam	gj snitt besetning	Antall foretak lam	Antall lam	gj snitt besetning	Antall foretak lam	Antall lam	gj snitt besetning	Antall foretak lam	Antall lam	gj snitt besetning
Fjell N-T	36	3 264	91	37	3 625	98	1	361	7	3 %	11 %	8 %
Fjell S-T	241	34 372	143	246	37 587	153	5	3 215	10	2 %	9 %	7 %
Fjell Hed	351	34 371	98	337	36 830	109	-14	2 459	11	-4 %	7 %	12 %
Fjell Opp	887	83 219	94	890	92 652	104	3	9 433	10	0 %	11 %	11 %
Totalsum	1 515	155 226	102	1 510	170 694	113	-5	15 468	11	0 %	10 %	10 %

Kilde: Landbruksdirektoratet

Fjellandbrukssatsinga har i tid falt sammen med mye fokus på løsdrifts-kravet i melkeproduksjonen. I Oppland har det parallelt med prosjekt-søknadene i Fjellandbruksordningen kommet flere store søknader til BU-ordningen (utredningsmidlene) innen kompetanse på planlegging for ombygging til løsdriftsfjøs. Både kommunene, rådgivingsapparatet til de store samvirke-organisasjonene og organisasjonen AgriAnalyse har engasjert seg i slike prosjekter. Det er fjellandbrukskommunene i Oppland som har høyest andel båsfjøs (77 prosent av fjøsa i Nord-Gudbrandsdal f.eks.). Ombygging eller nybygg for løsdrift forblir derfor en stor utfordring selv om kravet for gjennomføring er blitt utsatt fra 2024 til 2034.

Fjellandbrukssatsinga har vist at ekstraordinær innsats med fokus på utvikling av landbruket i avgrensede områder har stor effekt. Litt ulik innretning av satsinga i de forskjellige fylkene har bidratt til bred erfaring med områderetta innsats. Det er i satsinga utviklet gode modeller for samhandling og det er høstet erfaringer med ulike tiltak i fjellandbruket.

Selv om det er for tidlig å måle eksakte resultat av satsinga så mener vi at satsinga allerede har bidratt til økt volumproduksjon av melk og kjøtt basert på grovfôr i fjellområdene. Økt kompetanse gjennom ulike tiltak og prosjekter retta mot både rådgiving og gårdbrukere har bidratt til bedre forutsetninger for å skape lønnsomme og robuste bedrifter innen melk- og kjøttproduksjon. Det samme gjelder for målet om klimatilpasset og bærekraftig produksjon.

Det er viktig at fjellandbruks-satsinga ikke stopper opp etter tre år. Stimulering til økt produksjon i fjellandbruket tar tid. Landbruksdrift har en lang tidshorisont der valg en tar kan ha store konsekvenser for framtida. Vi ønsker å videreføre satsinga for å følge opp tiltak som er satt i gang og gjerne utvide satsinga også til andre utsatte områder der en ønsker utvikling av landbruket for økt matproduksjon, arbeid og bosetting.

8.0 Veien videre

Fjellandbrukssatsinga de siste tre årene har med stor tydelighet vist at ekstraordinær innsats med mobilisering og økt fokus på utviklingen av landbruket i avgrensede områder har stor effekt. Det er utviklet gode modeller for samhandling og det er høstet erfaringer med ulike tiltak i fjell-landbruket. Fylkene Hedmark, Oppland, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag har samarbeidet om satsinga. Det er valgt ulike innganger i fylkene, og samlet har dette bidratt til bred erfaring med områderetta innsats.

Med utgangspunkt i resultatene fra fjellandbruket, anbefaler de fire fylkene at det etableres en ny områderettet satsing. Det er fortsatt behov for målrettet innsats i deler av «Fjellandbruksområdene» samt andre «marginale» områder. I «Fjellandbruksområdene» er det potensial for økt verdiskaping gjennom en lengre lokal/regional verdikjede.

I tillegg bør en ny satsing også rettes mot spesielle og utsatte områder, hvor landbruket har stor betydning som potensiale for næringsutvikling og bosetting. I deler av disse områdene kan det være utfordrende å etablere store driftsenheter som er i stand til å bære tyngre investeringer i driftsapparatet.

Innholdet i en satsing anbefales bygd på de gode erfaringene fra fjellandbrukssatsinga. Innholdet innrettes mot tiltak som skaper gode fagmiljøer og bærekraftige investeringer, samt mobilisering og rekruttering. Kompetansehevende tiltak, desentraliserte utdanningstilbud, mentorordninger er viktige tiltaksområder med utgangspunkt i erfaringer fra fjellandbruket. Også landbrukets potensial til å bidra i integreringsarbeid bør vurderes innarbeidet i en ny satsing.

Landbrukstidende nr 5 2016

9.0 Vedlegg

9.1 Foreløpig rapport fellesprosjekter

Foreløpige rapporter følger vedlagt j.fr nummereringen under.

9.1.1 Kostnadseffektive driftsbygninger for storfe som ivaretar dyrehelse og dyrevelferd

9.1.2 Optimal produksjon av grovfôr på arealer i fjellområdene

9.1.3 Kvalitetsproduksjon av mandelpotet

9.2 Rapporter fylkesvise prosjekter

De fylkesvise rapportene er delvis mottatt. Flere av prosjektene vil bruke hele 2017 slik at ikke alle rapporter vil være tilgjengelig før i 2018. Ta kontakt med det aktuelle Fylkesmannsembete for å få rapporter tilsendt.

9.2.1 Oppland

9.2.1.1 Innmarksbeite – beiteverdi v/NIBIO (mangler rapport)

9.2.1.2 Kvalitetsproduksjon av mandelpotet v/NLR Innlandet (for rapport - se under fellesprosjektene)

9.2.1.3 Auka utnytting av grovfôr og utmarksbeite i Valdreslandbruket v/NLR Innlandet

9.2.1.4 Utmarksbeite, biologisk mangfold og kjøttproduksjon v/NIBIO

9.2.1.5 Kvalitet i typiske enger v/NIBIO

9.2.1.6 Bedre fôrproduksjon på høgereliggende arealer v/landbrukskontoret i Lillehammerregionen

9.2.1.7 Økt produksjon i Sel og Vågå (oppfølging av landbruksplan) v/Vågå kommune, landbrukskontoret

9.2.1.8 Nye innmarksbeite – aktuelle areal v/NIBIO

9.2.2 Hedmark

9.2.2.1 Rekruttering til Fjellandbruket (Storsteigen Vgs)
(Rapport første halvår 2017)

9.2.2.2 Nydyrking og drenering (Storsteigen Vgs og NLR)
(Rapport første halvår 2017)

9.2.2.3 Sølvbunke – Tiltak for reduksjon (NIBIO)
(Rapport 2017)

9.2.2.4 Fjøs-skoler (Tine)

(Rapport 2017)

9.2.2.5 Lønnsom produksjon av storfekjøtt (Nortura)

(Rapport 2017)

9.2.2.6 Folldal kommune Landbruksprosjekt (Folldal)

(Prosjektet går ut 2017)

9.2.2.7 Engerdal kommune Landbruksprosjekt (Engerdal)

(Prosjektet går ut 2017)

9.2.2.8 Nettverksgruppe «Damer i mjølkeproduksjon» («Kudamene»)

(Prosjektet er gjennomført)

9.2.3 Sør-Trøndelag

9.2.3.1 Aktivt fjellandbruk i Røros, Holtålen og Tydal

(Foreløpig rapport er tilgjengelig, avsluttes utgangen av 2017)

9.2.3.2 Den stolte bonde i Fjellandbruket, prosjekt i regi kommunene Oppdal og Rennebu

(Rapport tilgjengelig, noen delprosjekter vil fortsette ut 2017)

9.2.4 Nord-Trøndelag

9.2.4.1 Rapport fra Røyrvik, Namsskogan og Lierne

(Rapport ferdig høst 2017)

9.2.4.2 Rapport fra Meråker

(Rapport ferdig høst 2017)

9.3 Regnskap for hele satsinga

Tabellen viser hvordan fjellandbruksmidlene på kroner 12 000 000 som har blitt tildelt fylkene Oppland, Hedmark, Sør- og Nord-Trøndelag er blitt brukt i perioden. Det gjenstår kroner 40 000 i Oppland som vil bli innvilget til tiltak i løpet av 2017. Pr 1. mars 2017 var kroner 6 846 246 utbetalt til ulike prosjekter. Resterende beløp på kroner 5 113 754 vil bli utbetalt så snart prosjektene er fullført og leverer sluttrapport og regnskap. De fleste prosjektene vil gjøre dette i 2017, men det kan også bli noe i første halvår av 2018.

Fjellandbruksmidlene har bidratt til å utløse prosjekter til en anslått totalverdi på kroner 38,4 mill. Det vil si at fjellandbruksmidlene har bidratt til å utløse en aktivitet som er minst tre ganger så stor. Tilskuddsandelen er på ca 31 %. Den anslåtte totalverdien baserer seg på budsjett og foreløpige mottatte regnskap. Dette inkluderer delvis egeninnsats hos aktører som deltar i prosjektene.

For de tre fellesprosjektene vi har støttet har vi anslått verdien til kroner 13 154 000. I hoved tabellen under er verdien av fellesprosjektene fordelt på de fire fylkene. To av de prosjektene vi har støttet inngår også som en del av større forskningsprosjekt. Vi har da valgt å ta med verdien av totalprosjektet. Prosjektet «Kostnadseffektive driftsbygninger...» inngår i forskningsprosjektet «Quality Calf». Resultater fra forsøk gjort i prosjektet «Optimal produksjon av grovfôr...» inngår i forskningsprosjektet «Remote sensing»

Mer detaljert regnskap er/vil bli tilgjengelig i rapportene fra det enkelte delprosjekt.

Fylke	Prosjekt	Tildelt fra LMD	Innvilget i Saturn	Utbetalt til prosjekt/tiltak pr 1.3.17	Rest - utbetales i 2017/18	Anslått verdi av prosjekt*	Merknad
Nord-Trøndelag	Tildelt fra LMD	kr 3 000 000					
	Indre Namdal		kr 1 900 000	kr 1 687 500	kr 212 500	5 039 500	
	Meråker		kr 243 000	kr -	kr 243 000	500 000	
	Grovforprosj Fjellandbr		kr 107 000	kr -	kr 107 000	200 000	
	Fellesprosjekt		kr 600 000	kr 400 000	kr 200 000	kr 3 288 500	Se også egen tabell
	Adm		kr 150 000	kr 50 000	kr 100 000	300 000	
	Sum Nord-Trøndelag	kr 3 000 000	kr 3 000 000	kr 2 137 500	kr 862 500	kr 9 328 000	
	Rest til innvilging 2017	kr -					
Sør-Trøndelag	Tildelt fra LMD	kr 3 000 000					
	Tydal, Holtålen og Røros		kr 1 240 000	kr 740 000	kr 500 000	2 850 000	
	Oppdal og Rennebu		kr 1 010 000	kr 820 000	kr 190 000	5 900 000	
	Fellesprosjekter		kr 600 000	kr 350 000	kr 250 000	kr 3 288 500	Se også egen tabell
	Adm		kr 150 000	kr 123 496	kr 26 504	400 000	
	Sum Sør-Trøndelag	kr 3 000 000	kr 3 000 000	kr 2 033 496	kr 966 504	kr 12 438 500	
	Rest til innvilging 2017	kr -					
Hedmark	Tildelt fra LMD	kr 3 000 000			kr -		
	Kommunale landbruksprosjekt		kr 1 000 000	kr 765 000	kr 235 000	2 700 000	
	Forskn.-utviklingstiltak		kr 756 000	kr 109 000	kr 647 000	1 600 000	
	Fagdager, kurs, kompetanse m.m.		kr 541 042	kr 287 292	kr 253 750	900 000	
	Fellesprosjekter		kr 600 000		kr 600 000	kr 3 288 500	Se også egen tabell
	Adm		kr 102 958	kr 100 958	kr 2 000	300 000	
	Sum Hedmark	kr 3 000 000	kr 3 000 000	kr 1 262 250	kr 1 737 750	kr 8 788 500	
	Rest til innvilging 2017	kr -			kr -		
Oppland	Tildelt fra LMD	kr 3 000 000					
	Innmarksbeite/beiteverdi		kr 390 000	kr 234 000	kr 156 000	430 000	
	Kvalitet mandelpotet		kr 350 000	kr 200 000	kr 150 000	Inngår som del av fellesprosjekt	
	Auka utnyttning grovfôr - Valdres		kr 250 000	kr 125 000	kr 125 000	550 000	
	Utmarksbeite/biol. mangfold		kr 170 000		kr 170 000	1 790 000	
	Kvalitet i typiske enger		kr 260 000	kr 104 000	kr 156 000	300 000	
	Bedre fôrprod høgereligg eng		kr 260 000	kr 150 000	kr 110 000	520 000	
	Økt prod. i Vågå/Sel		kr 360 000		kr 360 000	480 000	
	Innmarksbeiter - 17 komm		kr 170 000		kr 170 000	200 000	
	Fellesprosjekter		kr 600 000	kr 600 000	kr -	kr 3 288 500	Se også egen tabell
	Adm		kr 150 000		kr 150 000	300 000	
	Sum Oppland	kr 3 000 000	kr 2 960 000	kr 1 413 000	kr 1 547 000	kr 7 858 500	
	Rest til innvilging 2017	kr 40 000					
	Sum 4 fylker	kr 12 000 000	kr 11 960 000	kr 6 846 246	kr 5 113 754	kr 38 413 500	

* Den anslåtte totalverdien baserer seg på budsjett og foreløpige mottatte regnskap. Dette inkluderer delvis egeninnsats hos aktører som deltar i prosjektene.

Tabellen under viser hvordan midlene avsatt til fellesprosjekter er brukt. Alle utbetalinger til fellesprosjektene har skjedd fra Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Det vil si at de andre fylkene har innvilget en «pott» som er administrert av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag i nært samarbeid med de andre.

Prosjekt	Avsatt til fellesprosjekter 20 %	Innvilget	Utbetalt	Rest - utbetales i 2017	Verdi av prosjekt
"Pott" adm av FMST	kr 2 400 000				
Kostnadseffektive driftsbygninger...		kr 900 000	kr 600 000	kr 300 000	kr 5 150 000
Optimal produksjon av grovfôr...		kr 1 200 000	kr 1 075 000	kr 125 000	kr 6 429 000
Kvalitetsproduksjon av mandelpotet		kr 300 000	kr 275 000	kr 25 000	kr 1 575 000
Sum	kr 2 400 000	kr 2 400 000	kr 1 950 000	kr 450 000	kr 13 154 000